

Django Reinhardt magyar volt? – gondolatok a cigány identitásról: Nem, Django természetesen nem volt magyar. Pedig sokan ezt állítják, anélkül, hogy tudatában lennének mit is állítanak. Sokan ezt állítják, akik a cigányságot nem képesek saját jogán, önálló népként-nemzetként elfogadni, és mindenáron a magyarság részeként próbálják meg definiálni őket. Ők nem “cigányokról”, még kevésbé “romákról” hanem “cigány származású magyarokról” vagy röviden csak “cigány-magyarokról” beszélnek. Márpedig ha jól belegondolunk ilyen nincs. Valaki vagy cigány, vagy magyar, vagy mindkettő, esetleg egyik sem. De még soha senki sem lett attól magyar, hogy cigány származásának született – mint ahogy magyarnak sem kell lenni ahhoz, hogy valaki roma/cigány legyen. Django Reinhardt jól feladja a leckét mindazoknak, akik a cigányságot a többségi társadalomból kiindulva próbálják meghatározni. Django Belgiumban született, de belgák ugyebár nincsenek, csak flamandok és vallonok. Most akkor melyik lett volna a kettő közül? És miután élete második felében Franciaországban élt, franciává vált volna? Vagy mondjuk Boban Marković megszületett mint “cigány származású jugoszláv”, aztán egyik napról a másikra “cigány származású szerb és montenegrói lett”, manapság pedig már csak mint “cigányszármazású szerb” vagy röviden “cigány-szerb” fújja a trombitáját? Egyesek – téves – logikája szerint igen.

A “cigány-magyarozók” szerint F. Pisti barátom is “cigány származású magyar”. Csakhogy ő nem ezt vallja. Ő romának tartja magát, pontosabban csak romának tartja magát; azon belül muzsikusnak, esetleg magyarcigánynak, de véletlenül sem “cigány-magyarnak”. Bár anyanyelve a magyar és kötődik a magyar kultúrához is, de azért mégsem szereti, ha lemagyarozzák. Népszámláláskor is csak a cigányt jelöltette be, a magyart nem.

Persze Pisti barátom egy sajátosan határozott álláspontot képvisel ezen a téren. Felmenői nem zenészek, de ő autodidakta módon mégis megtanult hangszeren játszani, mert “milyen muzsikus az, aki nem tud muzsikálni”. Ugyancsak autodidakta módon tanulta meg a cigány (romani) nyelvet, mert “az nem is igazi cigány, aki nem tudja az igazi cigány nyelvet”. Senki ne gondolja, hogy nála ez egyfajta demonstratív értelmiségi életprogram. Ő csak egy egyszerű roma fiatalember: lomizik, vasazik, közmunkázik és szabadidejében játszótérre megy a gyerekével. Mindössze nyolc osztályt végzett.

F. Pisti példája persze messze nem általános, de azért nem is elszigetelt jelenség, sem itthon, még kevésbé külföldön. Például a spanyolországi cigány értelmiségből egyre többen tanulják meg a saját káló nyelvük mellett az eredeti – és nemzetközileg hivatalosnak elfogadott – romani nyelvet.

Egy másik személyes élményem egy sokkal általánosabb jelenséggel kapcsolatos. Gádzsók sokszor écelődnek azon hogy a cigány gyerekek között sok a Szamanta, Dzszenifer, Vanessza, a Márió, Renátó, Brendon, Szerafinó. Sokan gondolják, hogy ez csak egy múló divatőrület, pedig – mindamellettt hogy valószínűsíthetően a divat is közrejátszik - itt egy másik, fontosabb értékválasztás is tetten érhető.

K. Péroval, azaz Péterrel annak idején együtt voltunk sorkatonák. Ő muncsán-cigány, közösségükben a férfiak között rengeteg a Péter és a Pál. Mivel a párjával akkoriban várták az első gyermeküket, szóba jött, hogy hogyan fogják hívni a kicsit. "Legyen Péter, mint az apja" – mondom én. Mire ő: "Nem jó, mert az ma már nem eléggé cigány név! Talán Frigyes lesz." A Frigyes kissé meglepett, ugyanis a mi szomszédságunkban élő oláh cigány közösségben volt népszerű keresztnév, úgy tíz-tizenöt évvel korábban. Végül kislányuk született és a Szamanta nevet kapta.

Péroék névadásával kapcsolatban egy fontos dologra érdemes odafigyelni. Nem csak az volt számukra a fontos, hogy úgymond cigány neve legyen a gyermeküknek, hanem az is, hogy ne csak a szűkebb cigány közösségükhöz kötődjön a név, hanem általában "a" cigánysághoz. Kimondhatjuk: az egyetemes cigány kultúrához és az egyetemes cigány (makro-)közösséghez. Bár természetesen Péro, az akkor alig tizennyolc éves szakmunkás nem ezeket a kifejezéseket használta – de mégis valami ilyesmire gondolt.

Sokszor cigány értelmiségiek illetve a cigánysággal szolidáris, nem cigány értelmiségiek tollából is olvasunk olyat, hogy cigány nép és főleg cigány nemzet tulajdonképpen nincs is. Cigány kultúra – a maga egyetemességében – nem is létezik. Vagy ha van, akkor tulajdonképpen még sincs, mert a cigány kultúra a magyar kultúra része, a cigányok pedig tulajdonképpen magyarok.

Ugyanakkor a kevésbé iskolázott cigány emberek jelentős része gondolja úgy, hogy cigányság, mint olyan márpedig igenis van, méghozzá másoktól független, önálló népként létezik. Azzal is tisztában vannak, hogy ez lényegesen szélesebb kört jelent, mint a saját legszűkebb roma közösségük, illetve szélesebb ez a kör az általuk személyesen ismert más roma csoportok körénél is.

Mindazonáltal szomorú tény, hogy a cigányság nagy részének alig vannak a cigányságról, és főleg a nemzetközi cigányságról tényszerű ismeretei. Ezen sajnos nincs mit csodálkozni: cigány nemzetiségi oktatás egészen a közelmúltig nem létezett, és most is jó, ha a potenciális érintettek egytizede részesülhet benne.

Másik probléma az, hogy nagyon is úgy tűnik, a cigány nemzetiségi oktatás rosszul közelít a tárgyhöz, sokszor tévúton jár. Például – az általam ismert – hazai cigány népismeret tankönyvek egyike sem lát ki Záhony és Hegyeshalom közül. Mintha cigányok csak Magyarországon élnének, és mintha itt is csak egy helyi egzotikumot testesítenének meg.

Pedig az európai cigányságnak mindössze csak 6-8 %-a él Magyarországon, és akkor a többi kontinensről még nem is beszéltünk. Mindebből következően például a flamenkó, a szving, a románc, a – bármely nyelven írott – kortárs cigány irodalom, a nemzetközi roma képzőművészet és még sok más kulturális elem megismertetése nélkül nem létezhet tudományosan hiteles cigány népismeret oktatás!

Sajnos a cigány népismeret-oktatás szakmai hitelessége sok esetben megkérdőjelezhető. Például az egyik oktatási intézményben a cigány irodalom bemutatása a beás népmesével kezdődik és ott is ér véget. Még Lakatos Menyhért sem fért bele a helyi tantervbe, nem, hogy Mateo Maximoff, Raško Đurić, Veijo Oskari Baltzar vagy Santino Spinelli; és itt még több tucat hazai és külföldi nevet kéne felsorolnom.

Django Reinhardt bár nem volt magyar, de magyar barátaim közül mégis többen ismerik, mint diplomás cigány barátaim közül. Ráadásul olyan diplomásokról van szó, akiket különböző, állítólagosan roma programok segítettek a diplomához vezető úton. Pedig F. Pisti a nyolc általánosával, mindenféle roma program nélkül, saját természetes érdeklődéséből kifolyólag valahogy mégiscsak meg tudott ismerkedni Django Reinhardt zenéjével.

Persze tulajdonképpen sajnós ezen sincs sok csodálkozni való. Magyarországon még romológia szakon is diplomát lehet szerezni anélkül, hogy legalább csak a jelentősebb európai cigány népcsoportokat, legalább csak a felsorolás szintjén ismerni kéne.

Mindenek előtt azt kéne szem előtt tartani, hogy minden cigány ember és cigány közösség a nemzetközi cigányság részét képezi. Politikai és kulturális értelemben egyaránt. Ez mondatott ki, pontosan negyven évvel ezelőtt, 1971-ben Londonban, az első Roma Világkongresszuson. A kerek évforduló ellenére a megemlékezések valahogy elsikkadtak a hazai (cigány) közéletben. Pedig ezt az eseményt méltán tekinthetjük a roma nemzet megszületésének, nem csak politikai, de – az Andorka-féle nemzetfogalomból kiindulva – akár tudományos értelemben is.

A dolognak azonban nem csak politikai vetülete, hanem kulturális megalapozottsága is van. Minden széttagoltság ellenére a nemzetközi cigányság egy összefüggő kulturális szövetet alkot. Például a kelet-európai oláh cigányoknál ugyanazok a tisztasági törvények élnek, mint a madridi kálóknál, de hasonló párhuzamot bőven fel lehetne sorolni a különböző cigány népcsoportok műveltségéből. Talán a legjelentősebb kulturális kapocs a "romani shib", azaz a cigány nyelv, mely a közhiedelemmel ellentétben meglehetősen egységes (Jean-Pierre Liégeois), és az európai cigányságnak közel fele még beszéli – ami nemzetközi összehasonlításban is jelentős aránynak számít.

Azonban az egyetemes cigány kultúra léte korántsem merül ki az egykori közös örökség még megmaradt elemeiben. Modern korunk aktuális folyamataiban szintúgy megtapasztalhatjuk a roma kultúra egyetemességét.

A különböző, egymástól egykor élesen elkülönülő hagyományos cigány zenei műfajok – például a kávéházi cigányzene, az orosz-cigány románc, a balkáni roma népzene és népies műzene, a dzsessz, a flamenkó és a többi műfaj – egyre intenzívebb kölcsönhatásba kerülnek egymással. Šaban Bajramović Bódi Guszti szerzeményét dolgozza fel utolsó lemezén, Boban Markovićék a buli tetőfokán Gipsy Kingset játszanak.

A Fernando Jazz Gang a magyarországi kávéházi cigányzenéből merít, Roby Lakatos pedig orosz-cigány örökzöldet dolgoz fel félig dzsesszesen, félig magyar nótáson. Stb, stb, stb. A fülünk hallatára van kialakulóban egy összeurópai roma zenei sztenderd repertoár. De például különböző földrajzi területeken spontán nyelvi sztenderdizációs folyamatoknak is tanúi lehetünk. És lehetne még további példákat is sorolni. A különböző nemzetközi roma fesztiválok is egyértelműen mutatják, hogy a roma kultúra a maga egyetemességében nemcsak hogy létezik, de él és folyamatosan fejlődik.

Röviden összefoglalva jelen írásom lényege az, hogy létezik olyan, hogy egyetemes roma kultúra; létezik olyan, hogy nemzetközi cigányság – sőt: létezik cigány nemzet – és ezekből kifolyólag létezik olyan, hogy “általános” roma identitás. Azzal egyetemben, hogy csak “általában” cigánynak lenni nem lehet – ez minden esetben egy szűkebb cigány közösséghez való tartozást is feltételez. Továbbá ha korántsem mindegyik, de mindenesetre sok cigány népcsoport esetében beszélhetünk kettős vagy többes identitásról is. De ezekről majd legközelebb.

(Forrás: *community.hu*)